

“Atatürk Dönemi 1930-1938” başlıklı kitabın son bölümünden bir alıntı

Hasan Gürak

“YENİ” KAPİTÜLASYONLAR DÖNEMİ

“Hangi istiklâl vardır ki yabancılara
nasihatlarıyla, yabancılara planlarıyla
yükselebilir.” Atatürk

Türkiye gibi teknolojiye dışa bağımlı ülke ekonomilerinde faaliyette bulunan üreticiler için büyük oranda *fason¹ veya taşeron² iş yapan üreticiler* demek yanlış olmaz³. Çünkü ileri teknolojilerle üretim yapan işletmelerin hepsi olmasa bile büyük çoğunluğu “yabancı” küresel işletmelerin Türkiye’deki uzantılarıdır veya daha teknik bir tanımla “yavru” şirketleridir. Yabancı küresel işletmeler küresel üretim planları çerçevesinde küresel üretim ve dağılım ağlarını oluştururken sadece ve sadece merkez işletmenin küresel çıkarlarını ön planda tutarlar. Örneğin, üretim teknolojisinin mülkiyeti ABD veya Fransa veya İtalya’daki işletmede olan X marka otomobil üreticisi Türkiye’deki üretimini küresel kâr hesaplarına göre düzenler, Türkiye’nin çıkarlarına göre değil. Yerli ortak, eğer varsa, ne kadar güçlü olursa olsun “yabancı ana işletmenin izni olmadan” ne hangi modelin üretileceğine, ne üretilecek miktara ne de ihracat miktarına yönelik bağımsız bir karar verebilir. (Bkz. H. Gürak, 2016) Bu durum Türkiye’deki otomobil üreticisini “dışa bağımlı” yapar. Bu bağımlılığın olumsuz etkileri bazen kendisini siyasal alanda da gösterir.

Teknolojik açıdan dışa bağımlılığı bir de çalışanların ücretleri açısından değerlendirelim. Yabancı otomobil üreticisinin Türkiye’deki fabrikasında çalışan bir Türk işçi hiçbir zaman merkez ülkedeki otomobil fabrikasında çalışanların elde ettiği düzeyde bir ücret talep edemeyecektir. Çünkü eğer Türk işçiler bir ücret eşitlenmesi talebiyle zam isteyecek olurlarsa “merkez-firma yöneticileri” Türkiye’deki üretimi işgücü maliyeti daha ucuz olan, “ücret eşitliği sorunu yaratmayan” bunun yanı sıra cömert yatırım teşviklerinin sunulduğu bir başka ülkeye kolayca kaydırabilir. “Eşit ücret” talebi sonucu kaybeden taraf Türkiye ekonomisi ve Türk çalışanlar olacaktır.

Türkiye’deki işletmelerin veya devletin çıkarları ile yabancı işletmenin çıkarları arasında bazen sorun(lar) çıkabilir. Böyle olası sorunların çözümü için yabancı sermaye çözümün merkezi olarak “yabancı mahkemeleri” tercih eder. Bu durum size tanıdık gelmiyor mu?

Aslında gelişmekte olan ülke ekonomilerinin “dışa bağımlı” oldukları bir iktisadi düzene “*yeni*” *kapitülasyonlar (ayrıcılıklar) düzeni* demek yanlış olmaz. İşte size üretim

¹ Fason üretim: *Yapılacak işin tamamının başka bir firma tarafından yapılması.*

² Taşeron üretim: *Yapılacak işin bir bölümünü yapmayı, işi alan işletmenin yerine başka bir işletmenin üstlenmesi.*

³ Türkçede genellikle *fason veya taşeron* yerine “*tedarikçi*” (bir başka işletme adına kısmen veya tamamen işi yapan) sözcüğü tercih ediliyor. İngilizce karşılığı “*sub-contractor*” sözcüğüdür yani . “*an individual or business firm contracting to perform part or all of another's contract*”, (merriam-webster dictionary).

teknolojisinin mülkiyetinin yabancılara ait olduğu durumlarda⁴ ortaya çıkabilecek ve hukuki sözleşmelerle garanti altına alınan bazı “*yeni*” *kapitülasyon* örnekleri:

- 1- **Hukuki Sözleşmeler:** Yabancı işletme ile yerli ortaklar veya kurumlar arasında ortaya çıkması olası *sorunların çözüm yeri* olarak yabancı işletmeler genellikle kendilerinin tercih ettiği ülkelerdeki hukuk düzenini ve mahkemelerini sözleşme maddeleri ile garanti altına alırlar.
(Osmanlı döneminde yabancı ülke temsilcilerinin yaşadıkları hukuki sorunların çözüm yeri yabancı ülke konsolosluklarıydı.)
- 2- **Küresel Gelir Dağılımı: (Transfer fiyatlaması⁵);**
Yabancı işletme Türkiye’de üretilen ürünlerinin ihraç edilebileceği pazarları, ihracat fiyatını, miktarını ve niteliklerini belirler.
Ayrıca ithal edilen girdilerin hangi kaynaklardan, hangi fiyattan, hangi miktarda ve nitelikte olacağını da belirleyebilir.
İhracat fiyatını olması gerekenden düşük, ithalat girdilerinin fiyatlarını ise olması gerekenden yüksek gösterilebilir ve bu durum küresel gelir dağılımını etkiler.
(Osmanlı döneminde de yabancı yatırımcı ihracat-ithalat fiyatlarını, ihraç yapılabilecek ülkeleri ile miktarlarını belirlerdi.)
- 3- **Yerel Üretim:** Türkiye’de gerçekleşen üretimin miktarı, kalitesi ve fiyatını yabancı yatırımcı belirler.
(Osmanlı döneminde de yabancı yatırımcı Osmanlı pazarları için üretilen ürünlerin fiyatlarını, niteliklerini ve miktarlarını belirlerdi.)
- 4- **Ödenecek Yerel Vergi:** Yabancı yatırımcı Türkiye’de elde ettiği kârı mümkün olan “*en az*” *miktarda vergi* ödeyecek biçimde düzenleyerek küresel kârını çoğaltabilir ve Türkiye bunu engelleyecek bir şey yapamaz.
(Osmanlı döneminde yabancı yatırımcı Osmanlı Devleti’ne ya çok düşük vergi öderdi ya da hiç ödemezdi.)
- 5- **Dışa Bağımlılık:** İktisadi ve teknolojik dışa bağımlılık beraberinde *siyasal dışa bağımlılık* getirir.
(Osmanlı yönetimi hem siyasal hem iktisadi hem de teknolojik açıdan dışa bağımlıydı.)
- 6- **Beyin göçü:** Türkiye’nin yetiştirdiği nitelikli işgücünü yabancı işletme başka ülkelerdeki üretim birimlerinde kullanabilir. Böylece Türkiye nitelikli işgücünü kaybederken yabancı işletme Türkiye’den elde ettiği yararı zahmetsizce artırır. Beyin gücünün bir ülke ekonomisinin veya işletmenin geleceğinde ne kadar büyük öneme sahip olduğunu anımsarsak Türkiye’nin kaybını daha iyi anlarız.
(Osmanlı döneminde yabancı yatırımcı Türk kökenlileri değil, Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimleri işe almayı, onlarla çalışmayı tercih ederler.)

Böyle bir “*kapitülasyonlar (ayrıcılıklar)*” düzeni içinde Türkiye ekonomisi Atatürk’ün belirlediği hedef çerçevesinde çağdaş sanayi düzeyini yakalayıp, geçebilir mi?

⁴ Eğer yabancı yatırımcı işletmenin hisselerinin tümüne veya işletmeyi “kontrol edebilecek miktarda” hisseye sahip ise “kapitülasyonlar” kolaylıkla uygulanabilir. Eğer yabancı yatırımcı işletme yönetiminin kararlarını doğrudan etkileyebilecek durumda değilse “sözleşmeler” ile “hukuki kısıtlar” getirerek “kapitülasyonları” uygulatabilir. Hatta hiç yatırım yapmadan salt “hukuki kısıtlar” aracılığıyla da “kapitülasyonlar” uygulanabilir.

⁵ Transfer Pricing (“under-pricing” exports / “over-pricing” imports).

Türkiye’yi yönetenler, eğer Türkiye ekonomisinin Atatürk’ün koyduğu **çağdaş uygarlık düzeyini yakalamasını hatta geçmesini** ve İsveç, Almanya, Japonya gibi gelişmiş öncü sanayi ülkeleri arasında yer almasını istiyorlarsa “**yeni bir kalkınma stratejisi**” çerçevesinde ülke ekonomisine yön bulmaları gerekir. Bunun için yapılması gerekenler ile alınması gereken temel önlemleri ve uygulamaları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Çağdaş ileri teknolojileri üretimde etkin biçimde kullanabilecek düzeyde ve sayıda **nitelikli işgücü** yetiştirilmeli.
- 2- **Beyin göçüne engel olunmalı, hatta tersine çevrilmeli.**
- 3- **Yeni teknolojilerin ve uzun dönem büyümenin kaynağı olan yaratıcı zihinsel emeği** desteklenmeli ve uygun bir çalışma ortamı hazırlanarak **yeni ve küresel rekabetçi ürünler sunan teknolojilerin mülkiyeti (patenti) alınmalı.**
- 4- **Küresel rekabetçi ürünler** üretecek “Türkiye kökenli” işletmeler desteklenmeli.
- 5- Ülkede bulunmayan **ileri teknolojilerin gerçek anlamda transferi** için önlemler alınmalı.
- 6- **Uzun dönem hedefe uygun çağdaş kurumlar** oluşturulmalı. (Bkz. Gürak, 2011, 2016 ve 2018).

Türkiye halkı bir “iktisadi sömürge” veya “fason üretim” yapan veya yabancı işletmelerin yerli uzantısı işletmelerden oluşan bir ekonomiyi hak etmiyor.

Atatürk’ün belirlediği hedefe uygun olarak **yerli işgücü, işletmeler ve teknolojiler** ile:

çağdaş uygarlık düzeyi yakalanmalı ve geçilmelidir.